

การผลิตสื่อทางเลือกโดยชาวไทยเชื้อสายปกาเกอะญอ*

The production of alternative media by Thai- Sgaw Karen communities

มานอช ชุ่มเมืองปัก (Manoch Chummuangpak)**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการผลิตสื่อทางเลือกของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอในบริบทสังคมไทย ในแง่พัฒนาการและวัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อดังกล่าว โดยศึกษาจากเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอ การศึกษานี้ถือเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์การสื่อสารและภูมิทัศน์สื่อของสังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของสื่อทางเลือก หรือสื่อที่ผลิตโดยกลุ่มคนด้อยอำนาจในสังคมอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย

ผลการศึกษาพบว่า การผลิตสื่อปกาเกอะญอเริ่มต้นขึ้นในช่วงทศวรรษ 2530 สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคมและการเมืองไทยที่มีความตื่นตัวในเรื่องสิทธิของประชาชนในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ แม้การผลิตสื่อปกาเกอะญอจะมีข้อจำกัดหลายประการ ผู้ผลิตสื่อส่วนใหญ่ยังมุ่งที่จะสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเผยแพร่ เนื่องจากมองว่าสิ่งที่ตนเองสามารถสร้างประโยชน์แก่ชุมชน โดยวัตถุประสงค์ในการผลิตสื่อของผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอแบ่งออกได้ 3 วัตถุประสงค์หลัก คือ การสื่อสารเพื่อตอบโต้อคติที่สังคมมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ การสื่อสารเรื่องราวและแนวคิดต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้รับสาร และการบันทึกและเผยแพร่วัฒนธรรมเพื่อธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในแง่นี้ สื่อปกาเกอะญอถือเป็นสื่อทางเลือกซึ่งเป็นเครื่องมือของประชาชนในการถ่วงดุลอำนาจรัฐและสื่อกระแสหลัก นอกจากนั้นยังสามารถเป็นกลไกช่วยส่งเสริมแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างผู้คนที่มีความแตกต่างซึ่งอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน

คำสำคัญ: การผลิตสื่อ สื่อทางเลือก สื่อชาติพันธุ์ ปกาเกอะญอ กะเหรี่ยงสกอ

* บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาจากการวิจัยของผู้เขียนซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

This article presents findings from a research project conducted by the author which was funded by Dhurakij Pundit University

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต (manoch.chk@dpu.ac.th)

Lecturer, Department of Film and Digital Media, Faculty of Communication Arts, Dhurakij Pundit University

Abstract

This study examined media production of Sgaw Karen people in the context of Thai society, focusing on the development and objectives of the media production. Data collection included documentary research and in-depth interview. To some degree, this study has contributed to a clearer understanding of communication situations and media landscape in Thailand nowadays, which have been transforming due in part to the emergence of alternative media, especially those produced by subordinate groups like ethnic minorities.

It was found that the production of Sgaw Karen media in Thailand started in the mid-1980s while the notion of citizens' rights had been introduced and circulated in Thai society. Since Sgaw Karen media producers considered that the making of their own media could be beneficial to their communities, they devoted themselves to the creative processes despite a number of restrictions. The production of Karen media was underpinned by three main objectives including counteracting bias against ethnic minorities; communicating for the benefits of their audience; and expressing their culture in order to maintain their ethnic identity. This study pointed out the importance of alternative media like Sgaw Karen media for broader Thai society in that alternative media would help reinforce democracy and multiculturalism, which would in turn bring about mutual understanding among people from different cultural backgrounds.

Keywords: media production, alternative media, ethnic media, Pgak'nyau, Sgaw Karen

บทนำ

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เทคโนโลยีการผลิตสื่อและการสื่อสารได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การผลิตสื่อมีต้นทุนที่ต่ำลง และคนจำนวนมากสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการผลิตสื่อได้ ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตก็ทำให้ช่องทางในการเผยแพร่สื่อมีมากขึ้นและมีความสะดวกและรวดเร็ว สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเติบโตของสื่อที่ผลิตโดยคนธรรมดาสามัญ โดยเฉพาะผู้ที่ถูกกีดกันทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง หรือผู้ที่ถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมจากระบบและโครงสร้างของสังคม ซึ่งนั่นก็รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศต่าง ๆ (Atkinson, 2010; Atton, 2002)

ในประเทศไทย มีกลุ่มชาติพันธุ์ไม่น้อยกว่า 60 กลุ่ม ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในทุกภูมิภาค แม้ชุมชนชาติพันธุ์เหล่านี้จะค่อย ๆ ได้รับการปลูกฝังและหล่อหลอมสำนึกร่วมของ “ความเป็นไทย” ผ่านปฏิบัติการต่างๆ ของรัฐ อาทิ ระบบการศึกษา การปกครองแบบรวมศูนย์ ตลอดจนการเปิดรับสื่อมวลชนกระแสหลักของประเทศที่มาจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม ก็มีชุมชนชาติพันธุ์ไม่น้อยที่พยายามจะรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอาไว้ ด้วยการรณรงค์ให้มีการใช้ภาษาชาติพันธุ์ในชุมชน การสืบทอดวิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ รวมถึงมี

การรวมตัวเพื่อเคลื่อนไหวในนามกลุ่มชาติพันธุ์ในกรณีที่เกิดปัญหาที่กระทบต่อชุมชน โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชนกลุ่มน้อยหรือคนชายขอบ

ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย “ชาวปกาเกอะญอ” หรือที่อาจถูกเรียกว่า “กะเหรี่ยงสกอ” (Sgaw Karen) ถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความตื่นตัวในการรักษาอัตลักษณ์ของตน มีการรวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2552; วินัย บุญลือ, 2545) นอกจากนี้ ชาวปกาเกอะญอยังมีการผลิตและเผยแพร่สื่อเพื่อนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และเหตุการณ์ในชุมชนตนเอง โดยสื่อดังกล่าวมีความหลากหลายสอดคล้องกับพัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่สื่อสิ่งพิมพ์ เพลง วิทยุทัศน์ จนถึงสื่อออนไลน์

การศึกษาเกี่ยวกับการผลิตสื่อของชาวไทยเชื้อสายปกาเกอะญอนี้เป็นส่วนหนึ่งในการสำรวจและทำความเข้าใจภูมิทัศน์สื่อของสังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนไปจากอดีต โดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับการผลิตสื่อทางเลือก (alternative media) ซึ่งหมายถึงสื่อที่แตกต่างจากสื่อมวลชนหรือสื่อกระแสหลักที่ถูกครอบครองและควบคุมโดยกลุ่มผู้มีอำนาจหรือชนชั้นนำ โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ กลุ่มทุน หรือองค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ โดยสื่อทางเลือกมักท้าทายแบบแผนของการผลิตสื่อกระแสหลักทั้งในมิติความชำนาญการ (skills) ทุน (capitalization) และการควบคุม (controls) (Atton, 2003:41) ทั้งนี้ สื่อชาติพันธุ์ (ethnic media) หรือสื่อที่ผลิตและ/หรือใช้โดยกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของสังคมหรือรัฐถือได้ว่าเป็นสื่อทางเลือกประเภทหนึ่ง โดยการศึกษาเกี่ยวกับสื่อทางเลือกหรือสื่อชาติพันธุ์ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับระบบและสภาพการณ์ของการผลิตและใช้สื่อในประเทศไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไปจากยุคอดีตที่สื่อถูกผลิตแบบรวมศูนย์ (centralization of media) หรืออยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มคนมีอำนาจหรือผู้เชี่ยวชาญเพียงไม่กี่กลุ่ม

นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังถือเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ในทางนิเทศศาสตร์และสื่อศึกษาของไทย ทำให้เข้าใจการดำรงอยู่และบทบาทของสื่อและผู้ผลิตสื่อที่ไม่ได้อยู่ในกระแสหลักหรือระบบธุรกิจขนาดใหญ่ โดยเฉพาะสื่อของกลุ่มชาติพันธุ์และชนกลุ่มน้อย อันเป็นประเด็นที่ยังไม่มีการวิจัยมากนัก รวมทั้งยังอาจใช้เป็นบทเรียนหรือกรณีศึกษาแก่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ต้องการใช้หรือพัฒนาสื่อทางเลือกหรือสื่อชุมชนของตนเอง ตลอดจนหน่วยงานเกี่ยวข้องที่ต้องการส่งเสริมการผลิตสื่อดังกล่าว

คำถามในการศึกษา

1. สื่อปกาเกอะญอในสังคมไทยมีพัฒนาการอย่างไร
2. ชาวปกาเกอะญอมีวัตถุประสงค์อะไรในการผลิตสื่อของตนเอง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิตสื่อปกาเกอะญอในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อของชาวปกาเกอะญอ

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้หลักการเลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างมีวัตถุประสงค์ (purposeful sampling) หรือการเลือกเก็บข้อมูลจากแหล่งที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างลึกซึ้งและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เฉพาะเจาะจง (ชาย โพธิ์สิตา, 2556; Garner and Scott, 2013) ดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ. 2556 ถึง พ.ศ. 2559 สำหรับแหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมีรายละเอียดดังนี้

1. เก็บรวบรวมและศึกษาเนื้อหาของบทความและบทสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสื่อและผู้ผลิตสื่อปกาเกอญอ โดยสืบค้นจากเว็บไซต์องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย และเว็บไซต์สำนักข่าวต่าง ๆ ได้แก่ มติชน เนชั่น และประชาไท

2. ติดต่อและดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) บุคคลผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในด้านการผลิตสื่อปกาเกอญอรวม 11 ท่าน โดยครอบคลุมการผลิตผลงานสื่อที่หลากหลาย ตั้งแต่สิ่งพิมพ์ เพลง วิดิทัศน์และภาพยนตร์ ไปจนถึงสื่อออนไลน์ ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ล้วนมีผลงานเผยแพร่และเป็นที่รู้จักกันภายในชุมชนปกาเกอญอ บางท่านมีบทบาทในการผลิตสื่อปกาเกอญอมานานกว่า 1 ทศวรรษ การสัมภาษณ์เป็นลักษณะแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) ตัวอย่างประเด็นคำถาม อาทิ จุดเริ่มต้นและประสบการณ์การผลิตสื่อ วัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อ กระบวนการหรือขั้นตอนการผลิตสื่อ ความท้าทายที่เผชิญ และมุมมองต่อบทบาทของสื่อในการรักษาและถ่ายทอดอัตลักษณ์ปกาเกอญอ

3. ศึกษาตัวอย่างผลงานสื่อปกาเกอญอที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือเล่ม ซีดีและดีวีดี เพลง และสื่อวิดิทัศน์หรือภาพยนตร์ที่เผยแพร่ทางยูทูป (YouTube) โดยเป็นข้อมูลเสริมเพื่อช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจสิ่งที่ผู้ผลิตสื่อปกาเกอญอกล่าวถึงในการสัมภาษณ์

จากนั้น ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์และนำเสนอโดยการบรรยายเชิงพรรณนาเพื่อตอบคำถามในการศึกษาที่ตั้งไว้

ผลการศึกษา

1. ชุมชนปกาเกอญอกับพัฒนาการของสื่อปกาเกอญอ

ปกาเกอญอหรือกะเหรี่ยงสกอเป็นกลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในบรรดากะเหรี่ยงในเมืองไทย โดยกะเหรี่ยงกลุ่มย่อยอื่น ๆ ประกอบด้วย กะเหรี่ยงโป คะยา และปะโอ (หรือตองสุ) ชาวกะเหรี่ยงมักอยู่รวมกันเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้านซึ่งกระจายตัวอยู่ในจังหวัดทางภาคเหนือแถบต้นน้ำสาละวินและต้นน้ำแม่ปิง โดยเฉพาะเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และลำพูน รวมถึงตามแนวเทือกเขาตะนาวศรีทางด้านตะวันตกของประเทศไทย ประมาณการว่ามีประชากรชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทยราวสี่แสนคน โดย 1 ใน 4 อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ (สุดาวดี เตชานันท์, 2555; กระทรวงวัฒนธรรม, 2554)

คำว่ากะเหรี่ยงนั้นบ่อยครั้งถูกนำไปใช้ในความหมายทางลบ หรือใช้เป็นสำนวนเชิงล้อเลียนหรือตลกขบขัน ดังนั้น ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา จึงมีความพยายามของชาวกะเหรี่ยงที่จะเผยแพร่คำที่พวกเขาใช้เรียกตัวเองให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น เช่น กะเหรี่ยงสกอเรียกตนเองว่า “ปกาเกอญอ” หรือ “จกอ” ขณะที่

กะเหรี่ยงโป ใช้คำว่า “โพล่ง” หรือ “โพล่ว” (ทั้งหมดมีความหมายเดียวกันว่า “คน”) อย่างไรก็ตาม คำเหล่านี้ก็ยังไม่อาจใช้แทนที่คำว่ากะเหรี่ยงได้ในความหมายที่ครอบคลุมถึงกลุ่มย่อยทุกกลุ่ม ฉะนั้น ในปัจจุบัน คำว่ากะเหรี่ยงจึงเป็นคำที่ยังใช้เพื่อเป็นคำเรียกรวมเพื่อหมายถึงกลุ่มกะเหรี่ยงย่อย ๆ ทั้งหมด (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2552: 12-13)

ก่อนหน้าที่ชาวปกาเกอญอ รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนเผ่าพื้นเมืองอื่น ๆ ในประเทศไทยจะเข้าถึงทรัพยากรและความรู้ในการผลิตสื่อ พวกเขามีบทบาทเป็นเพียงผู้รับสารจากสื่อกระแสหลักซึ่งรัฐและองค์กรธุรกิจหรือกลุ่มเจ้าของทุนเป็นผู้ผลิต ทั้งนี้ สื่อกระแสหลักมักนำเสนอภาพในมุขลบทที่เป็นภาพตายตัว (stereotypical representation) ของกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย หรือที่นักวิชาการนิยามว่า “วาทกรรมชาวเขา” ขวัญชีวัน บัวแดง (2552: 8-9) อธิบายว่า นับแต่ทศวรรษ 2500 คำว่ากะเหรี่ยงถูกรับรู้ในสังคมไทยในความหมายว่าชาวเขากลุ่มหนึ่งซึ่งสร้างปัญหาให้กับประเทศ วาทกรรมนี้ถูกเน้นมากในสื่อของรัฐ รวมถึงถูกถ่ายทอดผ่านเนื้อหาในบทเรียนที่สอนในโรงเรียน ซึ่งในเวลาต่อมา มีผู้นำชุมชนกะเหรี่ยงและเยาวชนที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเริ่มตระหนักว่ากลุ่มชาติพันธุ์ของตนถูกมองด้วยสายตาที่ไม่ดีนักจากเจ้าหน้าที่รัฐและคนไทยกลุ่มอื่น ๆ พวกเขาจึงเริ่มความเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งองค์กรที่เป็นตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์และเป็นปากเป็นเสียงแก่ชาวกะเหรี่ยง รวมถึงมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของตนไม่ให้สูญหายไป การเคลื่อนไหวดังกล่าวส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนและผลักดันจากกลุ่มนักศึกษาและผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2516 และ พ.ศ. 2519 ที่ตัดสินใจหันหลังให้กับการศึกษาในระบบและออกไปใช้ชีวิตคลุกคลีกับชาวบ้านในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ และริเริ่มโครงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ (กุศล พยัคฆ์ศักดิ์, 2555: 141-142)

ในแง่ของการผลิตสื่อของตนเอง ทศวรรษ 2530 ถือเป็นยุคบุกเบิกสื่อปกาเกอญอ ซึ่งเริ่มจากงานเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และแนวคิดต่อสังคมและธรรมชาติของพวกเขา โดยเมื่องานดังกล่าวถูกพิมพ์เผยแพร่ก็ทำให้สังคมเริ่มรู้จักกับคำว่าปกาเกอญอหรือกะเหรี่ยงซึ่งต่างไปจากภาพในมุขลบทที่รัฐมักนำเสนอ นักเขียนยุคบุกเบิกหรือที่อาจเรียกว่าเป็นนักเขียนปกาเกอญอคนแรกของไทย ได้แก่ พ่อเลป่า ชาวบ้านแม่แอใต้ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผลงานตีพิมพ์เล่มแรกของพ่อเลป่า คือ *ปกาเกอญอ: ข้าคือคน* ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 เป็นการแปลจากภาษาปกาเกอญอมาเป็นภาษาไทยโดยกัลยาและวีระศักดิ์ ยอดระบำ สองนักกิจกรรมและนักเขียนผู้ซึ่งเข้าไปคลุกคลีกับชุมชนปกาเกอญอที่แม่แอใต้อยู่หลายปี

สำหรับนักเขียนปกาเกอญอในยุคต่อมามักเป็นผู้ที่มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาในระบบ จึงสามารถเขียนและเผยแพร่ผลงานเป็นภาษาไทยด้วยตัวเองได้ ทั้งนี้ ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้มีการผลิตและเผยแพร่ผลงานของชาวปกาเกอญอก็คือการเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นการทำงานกับกลุ่มเกษตรกรทางภาคเหนือและกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยในชนบท มีนักเขียนปกาเกอญอหลายคนที่มีผลงานตีพิมพ์ อาทิ ลีชะ ชูชื่นจิตสกุล (หลานของพ่อเลป่า) ‘ป้อพอ’ ซึ่งเป็นนามปากกาของถาวร กัมพลกุล และ ‘โถ่เรบอ’ หรือสมศักดิ์ สุริยมนชอล โดยงานของนักเขียนที่ถูกตีพิมพ์เหล่านี้ล้วนช่วยเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวปกาเกอญอให้เป็นที่รู้จักในสังคมวงกว้าง

นอกจากสื่อที่เป็นงานเขียนแล้ว เพลงก็คืออีกหนึ่งช่องทางสำคัญที่ชาวปกาเกอะญอใช้เพื่อสื่อสารเรื่องราวของตนเอง ซึ่งมีทั้งเพลงที่ใช้ภาษาปกาเกอะญอและภาษาไทย โดยหากเทียบกับงานเขียนที่มักเป็นการสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสารในวงกว้างหรือผู้อ่านที่เป็นคนไทย ดูเหมือนว่าเพลงจะเป็นสื่อได้รับความนิยมภายในชุมชนชาวปกาเกอะญอเองค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในแง่ของการเป็นสื่อเพื่อความบันเทิงหรือผ่อนคลาย ทั้งนี้ บทเพลงปกาเกอะญอก็มีทั้งที่เป็นรูปแบบดั้งเดิม คือเพลงที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรม “อือทา” หรือการขับลำนำหรือบทกวีของชนเผ่าปกาเกอะญอ ควบคู่กับการบรรเลงเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “เตหน่ากู” (บางคนเรียกว่าพิณกะเหรี่ยงหรือพิณปกาเกอะญอ) และเพลงปกาเกอะญอสมัยใหม่ ซึ่งบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสากลอย่างกีตาร์ คีย์บอร์ด และกลองชุด และมีหลากหลายแนว อาทิ สตริง ฮิปฮอป ร็อค และลูกทุ่ง

ข้อสังเกตหนึ่งของวงการเพลงปกาเกอะญอคือ นักร้องและนักดนตรีส่วนใหญ่มักเป็นผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะพวกเขาคุ้นเคยกับกิจกรรมในโบสถ์ซึ่งประกอบด้วยเพลงและดนตรีรูปแบบตะวันตก รวมถึงโอกาสในการได้ฝึกฝนพื้นฐานทางดนตรีจากอุปกรณ์ดนตรีในโบสถ์นั่นเอง สำหรับชื่อนักร้องและนักดนตรีซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในชุมชนปกาเกอะญอ ได้แก่ ตือโพ, ทองดี ตือโพ, สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์, วิฑูรย์ แจ่มรัตนสุวรรณ, แม่โพ ขวัญปฐพีเลิศ และชาตรี พิมพา เป็นต้น โดยการผลิตเพลงปกาเกอะญอมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัย โดยเฉพาะพัฒนาการของเทคโนโลยี โดยเริ่มจากยุคเทปคาสเซ็ทมาสู่ยุคแผ่นซีดีและวีซีดี รวมถึงการผลิตภาพประกอบหรือมิวสิกวิดีโอเพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับผลงานมากขึ้น

ภาพ 1: ตัวอย่างสื่อปกาเกอะญอในรูปแบบต่าง ๆ

ปัจจุบัน สื่อปกาเกอะญอมีความหลากหลายสอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่กลุ่มคนชายขอบมีโอกาสที่จะเข้าถึงการศึกษาและทรัพยากรต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนั้น คนปกาเกอะญอรุ่นใหม่ ๆ ก็ก้าวเข้ามามีบทบาทในการผลิตสื่อเพื่อนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับตนเองและกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ทั้งนี้ปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิตสื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ก็คือความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่ลดความซับซ้อนของขั้นตอนในการผลิตและเผยแพร่สื่อ รวมทั้งราคาที่ถูกลงของเครื่องมือต่าง ๆ อาทิ กล้องภาพนิ่งและวิดีโอ และคอมพิวเตอร์และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ ตัวอย่างสื่อใหม่ ๆ ของปกาเกอะญอ ได้แก่ สื่อออนไลน์อย่างเว็บไซต์เด็กสามหมอกดอทคอม (www.deksamork.com) ซึ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนปกาเกอะญอ

รวมถึงมีสถานีวิทยุออนไลน์ที่เน้นการเผยแพร่เพลงของศิลปิน ปกาเกอะญอโดยเฉพาะรูปแบบในการผลิตสื่อปกาเกอะญอนั้น แม้อาจจะมีบางส่วนที่ทำในเชิงการค้า กล่าวคือมีการจำหน่ายหารายได้ แต่ส่วนใหญ่ผลตอบแทนในแง่ตัวเงินมักไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุดที่จูงใจให้ผู้ผลิตสื่อสร้างสรรค์ผลงานออกมา ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสื่อทางเลือกที่กล่าวไว้ว่าความแตกต่างประการหนึ่งของสื่อทางเลือกกับสื่อกระแสหลักก็คือการอยู่นอกระบบพาณิชย์นิยม หรือเป็นการผลิตสื่อที่ไม่ได้มุ่งแสวงหากำไรนั่นเอง (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550: 5) นอกจากนั้น การผลิตสื่อทางเลือกก็มักมีลักษณะการทำงานแบบอาสาสมัคร โดยผู้ผลิตสื่อมักมองประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ของตนเอง (Atton, 2003: 43) ในกรณีของสื่อปกาเกอะญอ ความรู้สึกผูกพันต่อชุมชนและการให้ความสำคัญต่ออัตลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ผลิตสื่อสร้างสรรค์ผลงานของตนออกมาโดยพวกเขาให้คุณค่ากับผลตอบแทนที่เป็นนามธรรมหรือผลลัพธ์ในเชิงความรู้สึกมากกว่ามองเรื่องรายได้หรือเงินทอง เช่น มองกิจกรรมที่ตนเองทำในแง่ของความสุข เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงความฝัน หรือถือเป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เป็นต้น

สำหรับอุปสรรคและความท้าทายของผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอนั้นสัมพันธ์กับลักษณะที่เป็นการผลิตสื่อนอกระบบพาณิชย์นิยม ได้แก่ คุณภาพของเครื่องมือเครื่องมือและความจำกัดของเงินทุน โดยผู้ผลิตสื่อมักต้องใช้ทุนส่วนตัวในการสร้างผลงาน และบางครั้งก็นำไปสู่ความไม่เข้าใจของคนรอบข้างที่มองว่าสิ่งที่พวกเขาทำนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในแง่รายได้ที่จะนำมาหล่อเลี้ยงชีวิตและจุนเจือครอบครัว นอกจากนั้น ความท้าทายอีกประการหนึ่งก็คือสภาพการณ์ปัจจุบันที่คนปกาเกอะญอออกจากหมู่บ้านไปอยู่ในเมืองกันมากขึ้น และก็อาจถูกกลืนเข้ากับวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ ทำให้ผู้ผลิตสื่อเกิดความท้อแท้เมื่อดูเหมือนผลงานที่พวกเขาสร้างสรรค์ขึ้นจะไม่ได้รับความสนใจจากผู้รับสารหรือสมาชิกของชุมชนปกาเกอะญออย่างที่พวกเขาคาดหวัง

2. วัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อปกาเกอะญอ

ดังที่กล่าวไปว่าผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอมักมองคุณค่าของงานที่ตนเองทำเหนือกว่าผลตอบแทนในรูปเงินทอง ในหัวข้อนี้จะกล่าวในรายละเอียดเพื่อทำให้เข้าใจชัดเจนขึ้นถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงานของผู้ผลิตทางเลือกอย่างเช่นสื่อปกาเกอะญอ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่

2.1 การสื่อสารเพื่อตอบโต้อคติที่สังคมมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย

สื่อปกาเกอะญอนั้นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในบริบทที่ “วาทกรรมชาวเขา” หรือภาพด้านลบที่รัฐและสื่อกระแสหลักสร้างขึ้นส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนปกาเกอะญอจำนวนมาก ผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอส่วนใหญ่จึงมักมี

จุดมุ่งหมายสำคัญที่จะใช้สื่อเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ชุมชน รวมถึงสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับคนในสังคม ดังที่จะเห็นจากบทสัมภาษณ์ผู้ผลิตสื่อที่ยกมาเป็นตัวอย่าง 3 ท่าน ดังนี้

ถาวร กำพลกุล หนึ่งในนักเขียนปกากะญอรุ่นบุกเบิก กล่าวว่า อดีตชุมชนเผ่าที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในอดีต หรือในช่วงทศวรรษ 2520-2530 นั้นแบ่งได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ประเด็นการตัดไม้ทำลายป่า ประเด็นยาเสพติด และประเด็นคอมมิวนิสต์หรือขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล โดยถาวรอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของตนเองในการผลิตงานเขียนเกี่ยวกับวิถีชีวิตปกากะญอว่า “[สังคม]มีอคติอย่างนี้อยู่ เพราะฉะนั้นในส่วนนี้เราก็อยากให้ภาพความกระจ่างกับสังคมภายนอก ก็เลยเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้สื่อเหล่านี้ เพื่อที่จะอธิบายให้กับสังคมภายนอกว่าที่คนต่าง ๆ สามอย่างที่ยกมานั้นมันเป็นจริงหรือไม่จริงแค่ไหน อย่างไร ” (สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2558)

มัทธิว เจริญกุล นักเขียนและนักแต่งเพลงปกากะญอสะท้อนความสำคัญของการผลิตสื่อปกากะญอในแง่คล้ายคลึงกัน โดยกล่าวว่า “ถ้าเราใช้เป็น สื่อก็จะเป็นสิ่งที่ปกป้องตัวเราได้ ยกตัวอย่างเช่น ปัจจุบันมีการทำลายป่า ถางที่ภูเขาให้โล่ง พอข่าวคราวออกสื่อไปก็กลายเป็นความผิดของเรา ” (สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2558)

ชัยบัญชา มุสแซ คนทำสื่อปกากะญอรุ่นใหม่ พูดถึงกรณีการนำเสนอภาพลักษณ์ในด้านลบของคนกะเหรี่ยงหรือปกากะญอในสื่อทั่วไป โดยให้ความเห็นว่าเป็นเพราะคนทำสื่อกระแสหลักไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ตนเองนำเสนออย่างแท้จริง และก็เป็นแรงจูงใจของชัยบัญชาในการทำสื่อของตัวเองขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่ในการโต้แย้งกับภาพด้านลบดังกล่าว ชัยบัญชากล่าวว่า “ถ้าเป็นภาพลักษณ์ที่ไม่ดี บางครั้งเรารู้สึกว่าคนที่ทำสื่อมันไม่มีความรู้ความเข้าใจในปกากะญอดี ... เวลาเขาสื่อออกไป เขาจะสื่อแต่ด้านลบ ไม่ค่อยสื่อด้านดี ในส่วนตัวก็เข้าใจคนที่ทำสื่อ [สื่อกระแสหลัก] บางทีไม่ได้มีเจตนาทำออกไปแบบนั้น แต่เขาขาดความใส่ใจ ขาดความละเอียด หรือไม่เข้าใจเท่าที่ควร ... ตรงนี้ก็เป็นเหตุผลที่เราเข้ามาทำงานสื่อตรงนี้ เพื่อทำให้เขาเห็นหรือได้เข้าใจมากขึ้น เพราะบางทีเราเคยเจอเยาวชนปกากะญอ บางคนไม่กล้าเปิดเผยตัวเองออกมา เพราะเขาถูกสื่อเสนอออกมาในด้านลบ เขาก็กลัวคนอื่นรังเกียจ ” (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2556)

2.2 การสื่อสารเรื่องราวหรือแนวคิดที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับสาร

คนทำสื่อปกากะญอส่วนใหญ่มีความตั้งใจที่จะใช้สื่อของตนสร้างประโยชน์ให้กับผู้รับสารหรือชุมชน อาทิ การผลิตสื่อโดยสอดแทรกเนื้อหาเป็นกำลังใจแก่พี่น้องปกากะญอในการต่อสู้กับสภาพปัญหาและการบีบบังคับของสังคมปัจจุบัน หรืออาจให้แนวทางในการดำเนินชีวิต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วิฑูรย์ แจ่มรัตนสุวรรณ กล่าวถึงบทบาทของผู้ผลิตสื่อหรือศิลปินที่สามารถเปรียบได้กับครูบาอาจารย์ของผู้คนในสังคม นั่นคือ เป็นผู้ที่สามารถสร้างประโยชน์ให้กับสังคมหรือชุมชน หรือสร้างกำลังใจให้แก่ผู้ฟังหรือผู้ชม เขายกตัวอย่างว่า “การทำเพลงออกมานั้นมันเป็นการชักจูง อย่างเช่นว่าเราแต่งเพลงเกี่ยวกับวัยรุ่นสาว ถ้าเราไปชักจูงในด้านเสื่อมเสีย เพลงของเราได้ฟังแล้วมันก็เสียหายเพราะว่าฟังแล้วใจมันไปงั้น มันชักจูงความคิดและความรู้สึก แต่บางคนถ้าเขาทำเพลงเรื่องการอนุรักษ์นั้นนี่ หรือพูดเรื่องการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน คนเขาฟังเขาก็มีแรงจูงใจ ก็เกิดเป็นการช่วยเหลือสังคมกันขึ้นมา เกิดเป็นนักอนุรักษ์ ... สื่อปกากะญอที่[ผม]ทำก็เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการอนุรักษ์สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ป่าและพืชพันธุ์ต่าง ๆ ป่าแต่

ละชนิดมันจะมีความหลากหลาย มันจะไม่เหมือนกัน และระบบนิเวศมันจะมีความแตกต่างกัน ก็ทำเป็นเพลงออกมา แล้วก็บางครั้งก็ไปเป็นวิทยากร ไปสอนพี่น้องชนเผ่าเกี่ยวกับการรื้อฟื้น พื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน” (สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2558)

ชาตรี พิมพ์ ก่อถึงเพลง ๆ หนึ่งที่ตนเองแต่งโดยนำเอาประสบการณ์ชีวิตของตนมาถ่ายทอดเพื่อให้ข้อคิดและกำลังใจแก่ผู้ฟัง “เพลงดังกล่าวเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ลำบาก ผมเคยไปทำงานที่ในเมือง ถูกข่มเหง ถูกต่อว่าบ้าง ทำให้เราได้รู้ว่าคนที่รักและหวังดีกับเราคือพ่อแม่ของเรา ผมเลยเอาเรื่องราวมาแต่งเป็นเพลง” (สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2558)

มัทธิว เจริญกุล ซึ่งมุ่งทำงานให้กับคริสตศาสนาควบคู่ไปกับการผลิตสื่อ อธิบายว่า “ในส่วนตัวผมคิดว่าบทเพลงนั้นจะเป็นสิ่งที่เพื่อนมนุษย์ได้ฟังพากัน อยู่กับสิ่งดีงาม อยู่กับการสั่งสอนของศาสนาที่ดีงาม เราก็นำคำสั่งสอนของศาสนาที่ดีงามนั้นแหละมาถ่ายทอดเป็นบทเพลง เพื่อที่จะได้ดึงมนุษย์ให้มีความรักแต่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คน ๆ หนึ่งมีจิตใจที่งดงาม มีความซื่อสัตย์ ไม่ขาดต่อศีลธรรมดีงาม” (สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2558)

ชัยบัญชา มุสแอ ก่อถึงเป้าหมายในการใช้สื่อเพื่อประโยชน์แก่สังคมในมุมมองของตนเองว่าไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในชุมชนปกาเกอะญอ แต่ยังหมายถึงสังคมในระดับชาติด้วย นั่นคือการที่สื่อปกา เกอะญอนำเสนอเรื่องราวดี ๆ ซึ่งช่วยกล่อมเกล้าให้คนปกาเกอะญอมีคุณธรรมและจริยธรรม นั่นก็เท่ากับสร้างประโยชน์แก่สังคมไทยโดยภาพรวม คือสร้างคนที่มีคุณภาพให้แก่สังคม (สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2556)

2.3 การใช้สื่อเพื่อบันทึกและเผยแพร่วัฒนธรรมและวิถีความเป็นปกาเกอะญอ และเป็นเครื่องมือธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

สำหรับผู้ผลิตสื่อจำนวนหนึ่ง การได้บันทึกและเผยแพร่วัฒนธรรมและบอกเล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นปกาเกอะญอคือวัตถุประสงค์สำคัญของการสร้างสรรค์ผลงาน ทั้งนี้ นอกจากการสื่อสารภายในกลุ่มของตนเองแล้ว บางครั้งผู้ผลิตสื่อก็ยังตั้งใจที่จะสื่อสารเรื่องราวและวัฒนธรรมของตนเองออกไปยังคนนอกชุมชนหรือผู้รับสารทั่ว ๆ ไปอีกด้วย ดังเช่นที่แม่โพ ขวัญบุษย์พิเลิศ กล่าวว่า หนึ่งในจุดประสงค์ของการทำเพลงของตนเองก็เพราะอยากจะให้มีเพลงปกาเกอะญอต่อไปเรื่อย ๆ และอยากให้ชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอไม่จางหายไป แม่โพได้ยกตัวอย่างเพลงที่ตนเองแต่งและนำเสนอออกมาว่ามักเกี่ยวกับคนปกาเกอะญอใน หลายแง่มุมซึ่งก็รวมถึงศิลปวัฒนธรรม ศาสนา หรือวิถีชีวิตในหมู่บ้านของชาวปกาเกอะญอ (สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2558)

วิธี เทอดชูสกุลชัย ซึ่งผลิตและเผยแพร่เรื่องราวและวัฒนธรรมปกาเกอะญอผ่านสื่อออนไลน์ กล่าวว่า ตนเองมีจุดมุ่งหมายที่อยากจะรักษาและเผยแพร่ให้คนทั้งโลกได้รู้จักปกาเกอะญอ เขาอธิบายว่า “ผมอยากจะรักษาและอยากจะเผยแพร่ให้คนทั้งโลกรู้ว่าวิถีชีวิตของคนปกาเกอะญอเป็นยังไง ส่วนใหญ่มันจะเป็นวิถีชีวิตส่วนตัวของผม แต่ผมทำอะไรร่าง ทำนา ทำไร่ ทำสวน ผมก็จะอธิบาย เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นประสบการณ์ตรงและเรื่องราวในหมู่บ้าน ถ้าลำพังผมทำคนเดียวก็ไม่ได้มีข้อมูลอะไรมากมาย ผมก็เลยขอจากเพื่อนคนนู้นคนนี้ และมารวบรวมแล้วเผยแพร่ต่อ” (สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2556)

นอกจากนั้น ผู้ผลิตสื่อปกาเกอะญอจำนวนหนึ่งได้กล่าวถึงความกังวลที่ตนมีต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจากอิทธิพลของวัฒนธรรมหลักและความทันสมัยในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี พวกเขาจึงมุ่งที่จะใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ไม่ให้สูญหายไป โดย

อนุกุล กุลสัมพันธ์ชัย กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของอัตลักษณ์ปกาเกอญอ โดยยกตัวอย่างการที่คนปกาเกอญอรุ่นใหม่นิยมเพลงกระแสหลักมากกว่าเพลงปกาเกอญอว่า “เมื่อก่อนเพลงฝรั่ง ผ่านไปช่วงหนึ่งก็มีเพลงญี่ปุ่นมาดัง ช่วงมีกระแสฮิตเกาหลีสวย ขนาดเพลงไทยยังสู้เกาหลีสวยไม่ได้ แล้วนับประสาอะไรกับเพลงกะเหรี่ยง ที่บางคนไปอยู่ในเมืองไม่กล้าพูดไม่กล้าแต่งตัวกะเหรี่ยง บางคนเขาไม่ฟังหรือฟังเพลงกะเหรี่ยง แต่พวกเราศิลปินหลาย ๆ คน มีจุดมุ่งหมายที่อยากให้เขารู้ว่าภาษาของเราสวยงามเสมอ และอยากจะให้เขาหันมาสนใจภาษาของตนเอง และมองว่าเพลงภาษาของเรามีความหมายดีๆ น่ารักและไม่แพ้ภาษาอื่น” (สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2558)

สอดคล้องกับที่สุวิษานนท์ รัตนภิรมย์ แสดงความคิดเห็นว่า สื่อมีบทบาทในการช่วยสืบสานอัตลักษณ์ปกาเกอญอ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ การที่มีการผลิตสื่อที่นำเสนอเรื่องราวภายในชุมชนปกาเกอญอคือสิ่งที่ทำให้พวกเขาได้รับรู้ว่าการเป็นคนปกาเกอญอนั้นไม่ใช่สิ่งที่น่าอาย (สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2559)

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าพบว่า การผลิตสื่อของชาวปกาเกอญอเริ่มขึ้นในช่วงราวปี พ.ศ. 2530 สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคมและการเมืองไทยที่มีความตื่นตัวในเรื่องสิทธิของประชาชนในด้านต่าง ๆ การก่อเกิดและพัฒนาการของสื่อปกาเกอญอมีความสัมพันธ์กับบริบทและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชัดเจนอย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน ประการแรก การสร้างและเผยแพร่ “วาทกรรมชาวเขา” โดยรัฐ ซึ่งทำให้เกิดการสร้างภาพตัวแทนในแบบภาพตายตัวของชนกลุ่มน้อยบนที่สูงว่าเป็นผู้สร้างปัญหาต่าง ๆ ให้แก่สังคม และนำไปสู่นโยบายและการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐและคนร่วมสังคมกลุ่มอื่น ๆ ประการที่สอง การที่ผู้นำของไทยมุ่งการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งแม้จะทำให้ชีวิตของผู้คนสะดวกสบายและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ก็ทำให้เกิดผลกระทบในแง่ลบต่อผู้คนและชุมชนหลายแห่ง สำหรับชาวปกาเกอญอ หนึ่งในผลกระทบสำคัญที่เกิดจากการพัฒนามาก็คือการสูญเสียอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในกลุ่มชาวปกาเกอญอรุ่นใหม่ ภายใต้สถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวปกาเกอญอได้ใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อสื่อสารทั้งกับคนนอกและคนภายในชุมชนของตน ทั้งนี้ แม้การผลิตสื่อ ปกาเกอญอจะมีข้อจำกัดหลายประการ ผู้ผลิตสื่อส่วนใหญ่ยังมุ่งที่จะสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเผยแพร่ เนื่องจากมองว่าสิ่งที่ตนเองทำสามารถสร้างประโยชน์แก่ชุมชนได้ โดยวัตถุประสงค์ในการผลิตสื่อของผู้ผลิตสื่อปกาเกอญอแบ่งออกได้ 3 วัตถุประสงค์หลัก คือ การสื่อสารเพื่อตอบโต้อคติที่สังคมมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ การสื่อสารเรื่องราวและแนวคิดต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้รับสาร และการบันทึกและเผยแพร่วัฒนธรรมเพื่อธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

การผลิตสื่อของชาวปกาเกอญอสามารถกล่าวได้ว่าเป็น “การเมืองเชิงวัฒนธรรม” (cultural politics) หรือการเมืองระดับจุลภาค (micro-politics) ซึ่งหมายถึงการต่อสู้เชิงอำนาจของคนเล็กคนน้อยในสังคม ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2558: 1-2) ชี้ว่า แม้กลุ่มคนที่อยู่ชั้นล่างของโครงสร้างอำนาจอาจไม่สามารถแสดงการต่อต้านอำนาจได้อย่างเปิดเผย แต่พวกเขาก็อาจต่อรองหรือต่อสู้กับอำนาจที่กดทับตนเองโดยใช้การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และการสื่อสารผ่านทางวัฒนธรรม โดยการต่อสู้ดังกล่าวสามารถใช้เพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ อาทิ

สิทธิในทรัพยากร ความเป็นตัวตน และพื้นที่ทางสังคม ทั้งนี้ นักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมได้เน้นถึงความสัมพันธ์ของเรื่องเล่าหรือการเล่าเรื่องกับอำนาจ โดยชี้ว่าการเล่าเรื่องเป็นหนึ่งในยุทธวิธีขั้นพื้นฐานในกระบวนการต่อรองระหว่างกลุ่มคนในสังคม โดยในขณะที่ชนชั้นนำหรือรัฐมักเล่าเรื่องเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจ คนเล็กคนน้อยที่ไร้อำนาจก็มักใช้การเล่าเรื่องเพื่อต่อสู้ดิ้นรนหรือขัดขืนต่ออำนาจ (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2558: 5)

ในกระบวนการต่อสู้และต่อรองระหว่างผู้มีอำนาจและผู้ไร้อำนาจนั้น อัตลักษณ์ถือเป็นหนึ่งในประเด็นที่มีความสำคัญ ยศ สันตสมบัติ (2551: 33) ชี้ว่า อัตลักษณ์เป็นผลของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม และ De Fina (2011 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2554: 51) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับการสื่อสารว่า การสื่อสารเป็นเครื่องมือประกอบสร้าง (construct) รักษา (maintain) และต่อรอง (negotiate) อัตลักษณ์ โดยกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ในกรณีของชาวปกากะญอ จะเห็นว่าสื่อที่พวกเขาผลิตขึ้นนั้นมีบทบาทต่ออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ปกากะญอในแง่การประกอบสร้างความหมายใหม่ให้แก่ความเป็นปกากะญอซึ่งสวนทางกับวาทกรรมที่รัฐสร้างเอาไว้ และส่งผลให้คนในสังคมรับรู้ภาพลักษณ์ในด้านบวกของคนปกากะญอ ได้แก่ การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่รักษาและดูแลป่า และการมีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่งดงาม รวมทั้งยังสร้างพื้นที่ให้แก่คนปกากะญอในการเรียกร้องผลประโยชน์และสิทธิของตนเอง นอกจากนี้ สื่อปกากะญอก็ยังมีบทบาทช่วยส่งเสริมให้คนปกากะญอเกิดความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตน รวมถึงมีความภูมิใจกับความเป็นปกากะญอ อันจะเป็นการต้านทานการถูกกลืนโดยวัฒนธรรมหลัก และทำให้สมาชิกของชุมชนปกากะญอดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ต้องซ่อนเร้นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตน

ข้อค้นพบที่กล่าวมาข้างต้นย้าถึงสิ่งที่ Foucault (1978 อ้างถึงใน ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2556: 19) กล่าวไว้ว่าไม่มีการกดทับใด ๆ ที่สามารถทำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด รวมถึงสอดคล้องกับข้อสรุปของนักวิชาการที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติพันธุ์กับรัฐชาติอย่าง Brown (1992) และ Toland (1993) ที่ชี้ว่าไม่มีรัฐใดที่ควบคุมจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ของประชากรได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ ในบรรดาเครื่องมือและปฏิบัติการต่าง ๆ ที่บรรดาชนกลุ่มชาติพันธุ์ใช้เพื่อต่อสู้และต่อรองกับอำนาจนั้น การผลิตสื่อของตนเองก็เป็นหนึ่งในปฏิบัติการที่มีบทบาทสำคัญ ซึ่งก็พบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มในประเทศไทยที่มีความตื่นตัวในเรื่องนี้ (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, พิเชษฐ สายพันธ์, และสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, 2558: 27) โดยหากพิจารณาคุณสมบัติของสื่อที่มีองค์ประกอบในการนำเสนออย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นภาพ เสียง หรือตัวอักษร ประกอบกับเทคนิคเฉพาะของสื่อแต่ละประเภทซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการสร้างสรรค์ได้อย่างมากมาย รวมถึงการเผยแพร่สื่อในปัจจุบันที่สามารถทำได้ง่าย รวดเร็ว และมีราคาถูกจากพัฒนาการทางเทคโนโลยีการสื่อสารออนไลน์ ก็ต้องถือว่าสื่อเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพยิ่งที่คนเล็กคนน้อยจะใช้เพื่อประโยชน์ของชุมชนของตน

ทั้งนี้ หากมองในระดับสังคมที่กว้างขึ้น ผลการศึกษาชี้ให้เห็นความสำคัญของสื่อทางเลือกอย่างเช่น สื่อปกากะญออย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน ประการแรก สื่อทางเลือกมีความสำคัญต่อภูมิทัศน์สื่อในสังคมประชาธิปไตย โดยในสังคมประชาธิปไตยนั้น สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนถือเป็นหนึ่งองค์ประกอบที่ไม่สามารถจะขาดได้ การมีอยู่ของสื่อทางเลือกจึงถือเป็นการถ่วงดุลอำนาจของสื่อกระแสหลัก ดังในกรณีของสื่อปกากะญอที่สามารถใช้เพื่อเล่าเรื่องราวที่ไม่เคยปรากฏในสื่อกระแสหลัก หรือเรื่องที่อาจดู “ไม่สำคัญ” ในสายตาของคนทำสื่ออาชีพ สอดคล้องกับที่ Howley (2010: 4) ชี้ถึงความสำคัญของสื่อทางเลือกไว้ว่า

สื่อทางเลือกคือปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความเป็นไปได้ในการทำหยาการครอบงำทางการเมืองและเศรษฐกิจของระบบสื่อกระแสหลักและระบบทุนนิยม

ประการที่สอง หากมองในมิติวัฒนธรรม สื่อทางเลือกอย่างเช่นสื่อชาติพันธุ์ถือเป็นกลไกหนึ่งที่ขับเคลื่อนหรือส่งเสริมให้เกิดความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (multicultural society) หรือสังคมที่มีการยอมรับในเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมถึงมีความอดทนและการให้ความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของสมาชิกร่วมสังคม สำหรับสื่อปกากะญอ จะเห็นว่าสื่อปกากะญอมีทั้งที่ใช้สื่อสารกันภายในชุมชน และสื่อสารกับคนนอกชุมชนและมีการเผยแพร่ออกสู่สังคมวงกว้าง ซึ่งหนึ่งในจุดประสงค์สำคัญของผู้ผลิตสื่อก็คือการทำให้คนในสังคมไทยเข้าใจวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวปกากะญอซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรมหลักของสังคม ทั้งนี้ สำหรับสังคมไทย การส่งเสริมแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) และพหุวัฒนธรรมนิยม (multiculturalism) เป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงและยอมรับว่ามีความสำคัญ (ดูใน ทิวาวัฒน์ ธนาสนะ, 2559; รสสุคนธ์ เนาวบุตร และนรินทร์ สังข์รักษา, 2558) โดยจากการศึกษาของซูพินิจ เกษมณี (2555) พบว่า แนวคิดความเป็นหนึ่งเดียว (uniformity) ซึ่งใช้โดยผู้ปกครองของไทยตลอดมา ส่งผลให้เกิดการปลูกฝังวิธีคิดเชิงเดียวในแก่คนในสังคม อันเป็นสิ่งที่สวนทางกับความจริงทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคม กล่าวคือ ในสังคมไทยนั้นแท้จริงมีผู้คนต่างวัฒนธรรมอาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างช้านาน ความหลากหลายนี้เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของมิติทางการพัฒนา นอกจากนั้น จากบทเรียนในหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย พบว่าการที่รัฐหรือผู้มีอำนาจส่งเสริมสำนักแบบลัทธิชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrism) หรือความเชื่อที่ว่าวัฒนธรรมของกลุ่มครอบงำหรือประชากรหลักในสังคมมีคุณค่าเหนือกว่าวัฒนธรรมของคนอื่น ๆ จะนำไปสู่การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นคน และนำมาซึ่งปัญหาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งยังอาจพัฒนาไปเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างกลุ่มคนในสังคมได้

กล่าวโดยสรุป สื่อทางเลือก โดยเฉพาะสื่อที่ผลิตโดยชุมชนทางวัฒนธรรมย่อย ๆ ถือได้ว่าเป็นกลไกหนึ่งที่มีบทบาทต่อการช่วยส่งเสริมสิทธิเสรีภาพในการสื่อสาร และสร้างความเข้าใจระหว่างผู้คนหรือชุมชนที่มีความแตกต่างให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและเคารพซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้ ในการปฏิรูปสื่อและระบบสื่อสารของสังคมไทย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงไม่ควรมองข้ามความสำคัญของการสนับสนุนให้ชุมชนชาติพันธุ์หรือชุมชนของผู้ด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ เข้าถึงความรู้ แหล่งทุน และเครื่องมือในการผลิตสื่อและเผยแพร่สื่อของตนเองออกสู่สังคม รวมทั้งยังควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อหาแนวทางส่งเสริมความยั่งยืนของสื่อทางเลือกเหล่านั้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงวัฒนธรรม, คณะกรรมการอำนวยการบูรณาการเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง (2554). **แนวนโยบาย**

และหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพ, บรรณาธิการ. (2554). **สื่อเก่า-สื่อใหม่: สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์**. กรุงเทพฯ: โครงการ

เมธีวิจัยอาวุโส คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- กุศล พยัคฆ์ศักดิ์ (2555). “การเมืองวัฒนธรรมของหนุ่มสาวปากเอะญอ,” *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*. 31(2), 137-168.
- ขวัญชีวัน บัวแดง (2552). *กะเหรี่ยง: หลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาย โพธิ์สิตา (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง.
- ชูพินิจ เกษมณี (2555). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมพหุลักษณะ*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, บรรณาธิการ. (2558). *วัฒนธรรมคืออำนาจ: ปฏิบัติการแห่งอำนาจ ตัวตน และชนชั้นใหม่ในพื้นที่วัฒนธรรม*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ทิวาวัฒน์ ธนาชนะ (2559). “การพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะการสร้างสัมพันธ์ภาพในงานของบุคลากรรุ่นใหม่เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติงานลดความขัดแย้งในองค์กรทางธุรกิจที่มีความหลากหลายเชิงพหุวัฒนธรรม.” *Veridian E-Journal, Silpakorn University*. 9(2), 2172-2189.
- นฤพนธ์ ตัววิเศษ, พิเชษฐ สายพันธ์, และสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, บรรณาธิการ (2558). *ชาติพันธุ์ได้อำนาจ: เสี่ยงแห่งชาติพันธุ์ในโลกเสรีนิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. (2551). *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร, บรรณาธิการ (2556). *วัฒนธรรมต่อต้าน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- รสสุคนธ์ เนาวบุตร และนรินทร์ สังข์รักษา (2558). “แนวทางการจัดการศึกษาเรียนรู้ร่วมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าละอู อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์”. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*. 8(2), 420-435.
- วินัย บุญลือ (2545). *ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนชาวปากเอะญอ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุดาวดี เตชานันท์ (2555). *กะเหรี่ยง*. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2550). *สื่อและสิทธิการสื่อสารของประชาชนฟิลิปปินส์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

ภาษาต่างประเทศ

- Atkinson, J. D. (2010). *Alternative media and politics of resistance: a communication perspective*. New York: Peter Lang.
- Atton, C. (2002). *Alternative media*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Atton, C. (2003). “Organisation and production in alternative media.” In *Media organisation and production*, Edited by Cottle, S., London, England: Sage.

- Brown, D. (1992). **The state and ethnic politics in Southeast Asia**. London: Routledge.
- Garner, R., and Scott, G. M. (2013). **Doing qualitative research: Designs, methods, and techniques**. Upper Saddle River, N.J: Pearson Education.
- Howley, K. (2010). **Understanding community media**. CA: Sage Publications.
- Toland, J. D. (1993). **Ethnicity and the state: Political and legal anthropology**. London: Transaction.